

Anàlisi de la percepció de la soledat de les persones a la Comunitat Autònoma del País Basc

Recepció: 07/05/2021 / Acceptació: 17/01/2022

Resum

La societat actual està sumida en un canvi continu on l'economia global capitalista fomenta l'individualisme de les persones i, per tant, la soledat. Dins d'aquest context, com a objectiu general, es detecta la necessitat d'analitzar la percepció de la soledat en la població general resident a la Comunitat Autònoma del País Basc. L'estudi va utilitzar una metodologia exploratòria-descriptiva i de tipus transversal en què van participar 272 persones d'entre 18 i 76 anys ($M=37.58$, $DT=12.38$). Els resultats no han mostrat diferències en funció del sexe, però sí que s'han trobat diferències en funció de l'edat. És a dir, malgrat que el sentiment de soledat es dona en tota la població en general, és més acusat en l'edat adulta. L'estudi conclou subratllant la importància d'abastar la soledat de les persones en general i els grups més vulnerables en particular (els més joves i més grans) com una problemàtica social que cal tenir en compte en l'elaboració d'accions socioeducatives que fomentin la cohesió social.

Paraules clau

Soledat, solitud, cohesió social, població general, acció socioeducativa, necessitat social.

Análisis de la percepción de la soledad de las personas en la Comunidad Autónoma del País Vasco

La sociedad actual está sumida en un continuo cambio donde la economía global capitalista fomenta el individualismo de las personas y por ende la soledad de las mismas. Dentro de este contexto, como objetivo general, se detecta la necesidad de analizar la percepción de la soledad en la población general residente en la Comunidad Autónoma del País Vasco. El estudio utilizó una metodología exploratoria-descriptiva y de tipo transversal en la que participaron 272 personas de entre 18 y 76 años ($M=37.58$, $DT=12.38$). Los resultados no han mostrado diferencias en función del sexo, sin embargo, sí se han encontrado diferencias en función de la edad. Es decir, pese a que el sentimiento de soledad se da en toda la población en general, es más acusado en la edad adulta. El estudio concluye resaltando la importancia de abarcar la soledad de las personas en general y los grupos más vulnerables en particular (los más jóvenes y mayores) como una problemática social a tomar en cuenta en la elaboración de acciones socioeducativas que fomenten la cohesión social.

Palabras clave

Soledad, cohesión social, población general, acción socioeducativa, necesidad social.

Analysis of people's perceptions of loneliness in the Basque Country

Today's society is constantly changing. The global capitalist economy encourages individualism and, therefore, loneliness in people. Within this context, as a general objective, we identified the need to analyse the perception of loneliness in the general population living in the Basque Country. The study employed an exploratory-descriptive, cross-sectional methodology in which 272 people aged between 18 and 76 years ($M=37.58$, $SD=12.38$) took part. The results showed no differences by gender, but differences were found according to age. In other words, although the feeling of loneliness occurs among the general population, it is more pronounced in adulthood. The study concludes by stressing the importance of addressing the loneliness of people in general and the most vulnerable groups (younger and older people) in particular as a social problem to be taken into account in the development of socio-educational actions aimed at promoting social cohesion.

Keywords

Loneliness, social cohesion, general population, socio-educational action, social need.

Com citar aquest article:

Biota Piñeiro, I., Eiguren Munitis, A., Dosil-Santamaria, M. i Picaza Gorrotxategi, M. (2022).

Anàlisi de la percepció de la soledat de les persones a la Comunitat Autònoma del País Basc.

Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa, 80, p. 115-126.

*Naixem sols i morim sols i,
en el parèntesi, la soledat és tan gran,
que necessitem compartir la vida per oblidar-la.*

Erich Fromm

Introducció

La societat, en el context actual, depèn de l'economia global capitalista i de la privatització dels serveis creats per aquest tipus d'economia. A més, Espanya se situa en els darrers llocs de despesa pública social de la Unió Europea (Gallo i Molina, 2015). Els canvis estructurals han fomentat l'afebliment dels lligams familiars i socials enfortint l'individualisme i l'egoisme. En aquest sentit, els individus es perceben com a cossos amb necessitats enfocades a la pròpia satisfacció (Tapia et al., 2003). Aquesta situació qüestiona el benestar de la societat i adapta el concepte de seguretat. Així mateix, l'article 3 de la Declaració Universal dels Drets Humans (Nacions Unides, 1948) assenyala que totes les persones tenen dret a la seguretat.

La seguretat dota de protecció i acompanyament per tenir una qualitat de vida digna, ja que s'ofereix majoritàriament entre persones. Però, per exemple, en el col·lectiu de gent gran els principals indicadors són la solitud i l'aïllament. Moltes persones grans es troben soles i aïllades (a casa seva o en institucions) per pèrdua de facultats físiques i psicològiques o d'amistats i familiars, és a dir, del nucli familiar proper. Aquesta solitud pot augmentar la situació de desprotecció i/o maltractament (Organització Mundial de la Salut, 2018).

Moltes de les conseqüències especialment negatives en aquesta etapa evolutiva (adolescència) estan relacionades tant amb la violència escolar com amb la violència en les relacions de parella, cosa que pot fomentar la soledat

Amb relació a les persones joves i a la variable soledat, estudis recents assenyalen que també mostren índexs de soledat considerablement alts (Kaspersky, 2020). Altres estudis, en canvi, puntualitzen a més que moltes de les conseqüències especialment negatives en aquesta etapa evolutiva (adolescència) estan relacionades tant amb la violència escolar com amb la violència en les relacions de parella, cosa que pot fomentar la soledat.

Les persones, com a éssers socials, necessiten estar acompanyades i relacionar-se socialment per percebre seguretat emocional. Tot i això, la soledat de les persones ha estat objecte d'estudi durant anys. Així, a la dècada dels setanta van començar els primers estudis sobre soledat deguda a causes com ara els divorcis, l'augment de viduïtat o les persones que vivien sense companyia (Pinazo i Donio, 2018). Dins aquest marc, diversos autors i autores distingeixen dues dimensions del sentiment de soledat; d'una banda, la soledat emocional (que suposa l'absència d'una figura íntima com la parella o amistats) i, de l'altra, la soledat social (que és causada per la manca de xarxa d'amics o veïns) (Dahlberg i McKee, 2014; Liu i Rook, 2013).

En aquesta línia, per a López i Díaz (2018), quan es parla sobre la soledat, cal diferenciar entre l'aïllament social i la soledat, ja que s'interrelacionen entre si. Townsend (1955) va diferenciar entre els dos conceptes, descrivint, d'una banda, l'aïllament social com a concepte objectiu en què s'uneix la manca de contacte amb els familiars o amb les relacions socials. Les relacions socials fan referència a la xarxa de persones amb què es comunica un individu, les característiques dels llaços que s'estableixen i el tipus d'interaccions que es produeixen (Gallo i Molina, 2015). D'altra banda, descriu la soledat com una conceptualització subjectiva des de la percepció de la persona, relacionada amb el sentiment desagradable que apareix per la manca d'acompanyament o per la pèrdua.

Segons Víctor et al. (2000), la solitud és la part subjectiva de la mesura objectiva de l'aïllament social o, com també es pot dir, allò que és invers a una situació de suport social. Així mateix, per a Yanguas et al. (2018) la solitud es construeix amb els elements següents: sentiment d'aïllament objectiu o subjectiu; sentiment de buit o abandó associat a l'absència de relacions íntimes; pot tenir un component de manca de vinculació comunitària; fruit de la discrepància entre les relacions que un té i les que espera tenir; inclou aspectes emocionals com ara tristesa, malenconia, frustració o vergonya; necessita un temps per forjar-se; és una experiència que es pot viure de formes múltiples i hi ha diferents tipus de soledats.

Per tant, hi ha una diferència entre la solitud objectiva, que fa referència a la manca de companyia, que pot ser una opció triada, i entre la solitud subjectiva, la qual està lligada al sentiment que la solitud genera en la persona, produïda per una solitud imposada i no triada (Iglesias de Ussel, 2001; Pinazo i Sánchez, 2005).

El que s'ha demostrat és que la solitud pot causar problemes de salut com ara els derivats de l'estrès psicològic (Pinazo i Donio, 2018). De fet, l'OMS (1946) va definir la salut com "un estat de benestar físic, mental i social complet, i no només com l'absència d'afeccions o malalties" (p. 100). En aquesta mateixa línia, diversos estudis (Gené-Badia et al., 2019; Klung et al., 2014) van indicar que la depressió estava lligada a la solitud, ja que sovint existeix un augment de la soledat acompanyada de símptomes com, per exemple, fatiga, falta de son o dolor, entre d'altres, vinculant també la solitud amb la tristesa (Jurcik et al., 2013).

Per tant, la solitud pot entendre's com un sentiment complex lligat a múltiples aspectes que varien en el temps i en l'espai segons els diferents contextos en què es manifesta (Díez i Morenos, 2015). No obstant això, Yanguas et al. (2018) afirmen que el suport social és un procés transnacional de donar i rebre. Com més elevada és aquesta ajuda, segons la hipòtesi de suport social o acompanyament, menors són les probabilitats de patir trastorns psicològics (Pinazo i Sánchez, 2005). Tot i això, aquest espai per a l'intercanvi, tant d'experiències emocionals com de suport en qüestions quotidianes, es veu

Hi ha una diferència entre la solitud objectiva, que fa referència a la manca de companyia, i entre la solitud subjectiva, la qual està lligada al sentiment que la solitud genera en la persona

alterat pel nostre model de vida actual que afecta els diferents grups poblacionals. Com afirmen Nicolaisen i Thorsden (2014), les persones de diferents edats poden experimentar la soledat de maneres diferents, i els factors que s'associen a aquest sentiment poden canviar d'acord amb el grup d'edat a què es pertany.

Diversos estudis assenyalen que les persones grans institucionalitzades tendeixen a sentir-se més soles que les persones adultes més grans que no ho estan

Atenent aquestes consideracions, diversos autors afirmen que durant la vellesa poden sorgir sentiments de soledat indesitjats (del Barrio et al., 2010; Higuera, 2016; Jürschik et al., 2013). A més, la soledat se sol associar a la vellesa per la disminució de les xarxes de suport i l'augment de l'aïllament social (Pinazo i Donio, 2018). Així mateix, a causa de l'augment de la població gran a Europa, en les darreres dècades ha crescut el percentatge de gent més gran institucionalitzada (Hirschfeld i Lindsey, 2002). En aquest sentit, diversos estudis assenyalen que les persones grans institucionalitzades tendeixen a sentir-se més soles que les persones adultes més grans que no ho estan (Quintero et al., 2018).

Aquest fet s'agreuja quan el context europeu marca una població envellida. El descens continu de les taxes de natalitat i l'augment de l'esperança de vida transforma la forma de la piràmide d'edat del continent europeu. En conseqüència, el nombre de persones jubilades augmenta i s'espera que continuï aquesta tendència quan una gran part de la generació del *baby boom* de la postguerra arribi a l'edat de jubilació (European Statistics; Eurostat, 2019). En aquest sentit, Rodríguez i Castro (2019) afirmen que Espanya té un dels índexs de natalitat més baixos a Europa i presenta una alta taxa demogràfica d'adults més grans. En el context de la Comunitat Autònoma Basca (CAB), l'Institut Basc d'Estadística (Eustat, 2017), d'acord amb les dades sobre els resultats de la projecció de la població publicada, ha observat el 2018 una tendència continuada de creixement de la població de més de seixanta anys. Exemple d'això són les dades que ofereixen les projeccions demogràfiques, en les quals les persones de més de seixanta anys passaran de 622.100 el 2018 a 779.900 el 2031.

Encara que les persones grans siguin un grup vulnerable que pateix les conseqüències de la solitud, aquest flagell es pot estendre a altres grups socials com el dels i de les adolescents o el de les persones joves. Aquests grups poblacionals poden ser més vulnerables, ja que, en el moment vital en què es troben, poden estar experimentant situacions insegures en l'àmbit social, amb escasses o nul·les relacions interpersonals, un desaferrament educatiu important com pot ser el fracàs escolar, conflictes familiars, abús d'alcohol i altres substàncies, entre d'altres. A més, se suma el canvi de desenvolupament evolutiu que experimenten, per això, es podria indicar que la solitud és esperada entre els i les adolescents (Carvajal i Caro, 2009). Altres estudis apunten al sentiment de solitud, juntament amb altres trets de personalitat, com ara predictors de conductes antisocials i agressives en l'adolescència primerenca (García-Martínez, 2012). Així mateix, altres estudis han relacionat la solitud amb la violència en la parella *offline* i *online* en l'adolescència

(Muñiz et al., 2015), així com amb la violència escolar (Cuesta, 2017; Manga et al., 2007).

Segons dades de l'informe de l'Organización Nacional de Ciegos Españoles [ONCE] (Díez i Morenos, 2015), les causes de la soledat a Espanya són les següents: l'estat civil, els ingressos mensuals, la classe social objectiva i la mida de la terra de residència. En primer lloc, les persones solteres són les que pateixen més soledat, seguides dels separats, divorciats i vidus. En segon lloc, com més alts són els ingressos mensuals, menor és la soledat. Crida l'atenció que com més alta és la classe social objectiva més gran és la soledat, l'explicació és que aquestes persones assoleixen una edat biològica més gran. Una altra dada d'interès és que les persones que viuen en centres urbans tenen més propensió a patir soledat que les residents en petits nuclis de població.

En el context concret de la CAB, Bazo (1989) va realitzar un estudi sobre la soledat de la gent gran a Bilbao. Trenta anys després, una escultura hiperrealista de l'escultor Orozco (2020) visibilitza la solitud dels nostres grans. L'artista plasma la solitud sobre un banc situat al Passeig de l'Arenal de Bilbao, on una dona gran, seriosa i capcota, de vuitanta-nou anys no atrau la mirada de ningú. Aquesta obra d'art parteix de la iniciativa anomenada "Iniciativa Soledat", promoguda per la Bilbao Bizkaia Kutxa (BBK) amb l'objectiu de sensibilitzar la societat sobre la soledat i l'abandó social de la nostra gent gran (BBK, 2019).

Amb aquest marc de fons, es detecta la necessitat d'analitzar la percepció de la soledat a la CAB amb l'objectiu principal d'obtenir una fotografia de la soledat a la comunitat i poder fixar així paràmetres d'actuació socioeducatius reals.

Es detecta la necessitat d'analitzar la percepció de la soledat a la CAB amb l'objectiu principal d'obtenir una fotografia de la soledat a la comunitat i poder fixar així paràmetres d'actuació

Disseny i mètode de recerca

Mostra

En la investigació hi han participat 272 persones de la CAB. Concretament, entre els i les participants de la mostra un 81.6% (n=222) eren dones, un 17.6% (n=48) eren homes i un 0.7% (n=2) es van identificar com altres. Un 12.1% (n=33) eren participants d'entre 18 i 25 anys, un 81.6% (n=222) d'entre 26 i 60 anys i, finalment, un 4.8% (n=13) de més de 61 anys (el participant de més edat era de 76 anys). Quant al lloc de residència, un 65.8% (n=179) dels i les participants eren de Biscaia, un 21% (n=57) eren d'Àlaba i un 13.2% (n=36), de Guipúscoa.

Instruments

En aquesta investigació, amb l'objectiu d'aprofundir en dades concretes sobre la solitud percebuda de les persones grans de la CAB, s'ha optat per una metodologia quantitativa. Així mateix, el qüestionari emprat ha estat compost per dos apartats. Al primer apartat, s'han recollit les dades sociodemogràfiques de les persones participants (sexe, edat i procedència) partint d'un *qüestionari ad hoc* de preguntes tancades. Al segon apartat, s'ha utilitzat la *Loneliness Scale* [L'escala de soledat] *d'UCLA* (Russell et al., 1978), que és un test autoemplenat. En aquesta investigació es va fer servir la tercera revisió d'aquest test (Russell, 1996), validada en una mostra espanyola (Expósito i Moya, 1993). L'objectiu d'aquest instrument de mesura és avaluar la soledat o l'aïllament social percebuts a través dels factors "Intimitat amb altres" i "Sociabilitat". A la darrera versió de l'escala s'utilitzen 20 ítems, originàriament extrets d'enunciats utilitzats per persones soles per descriure la soledat. Aquesta escala consta de 20 afirmacions que reflecteixen el grau de soledat de l'individu, 9 ítems formulats de forma positiva i 11 de forma negativa. Els ítems es contesten en una escala tipus Likert amb un rang de resposta de l'1 al 4 (*mai*, *poques vegades*, *moltes vegades* i *sempre*). Com més alta és la puntuació obtinguda a l'escala, més alt és el nivell de soledat; les puntuacions poden oscil·lar entre 20 i 80. En aquesta investigació el coeficient alfa de Cronbach per al total de la soledat fou $\alpha=.79$. El resultat supera les indicacions de Nunnally (Nunnally, 1978; Nunnally i Bernstein, 1994) sobre la puntuació mínima de referència necessària per als qüestionaris utilitzats en investigació (valors d'Alfa de Cronbach superiors a .70); per tant, el qüestionari presenta valors de prou fiabilitat per a poder-lo utilitzar.

Procediment

Es va fer un qüestionari mitjançant el formulari de Google per poder accedir a persones de diferents edats en un mateix temps

Es va fer un qüestionari mitjançant el formulari de Google per poder accedir a persones de diferents edats en un mateix temps. Els qüestionaris es van difondre a principis de març del 2020 mitjançant plataformes virtuals i xarxes socials. Per a la recollida de dades, es van seguir tots els cànons establerts per la Llei orgànica 15/99 de protecció de dades de caràcter personal. A més, als qüestionaris es va informar que la participació era voluntària i que era necessari el compromís per iniciar la prova. Així mateix, es va advertir que només serien les investigadores d'aquest estudi les que disposarien d'aquestes dades i que sempre es mantindria l'anonimat dels participants.

Anàlisi de dades

Amb les dades obtingudes als qüestionaris, es van fer anàlisis descriptives per estudiar la freqüència del fenomen objecte d'estudi en funció del sexe i l'edat. També es va fer una anàlisi creuada per veure l'associació entre la soledat i les variables sociodemogràfiques. Les dades van ser analitzades mitjançant el programari estadístic de SPSS v.25.

Resultats

A la taula 1 es poden apreciar les dades descriptives i les diferències entre l'escala de soledat i de les seves dues dimensions (solitud emocional i subjectiva) i el sexe (dona o home). Els resultats indiquen que no hi ha diferències estadísticament significatives ni amb el total de soledat ni amb les dues dimensions d'aquesta escala en funció del sexe.

Taula 1. Soledat en funció del sexe

		<i>n</i>	<i>M</i>	<i>DT</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	95% CI
Soledat total	Dona	222	69.17	2.89	.325	.745	-0.76, 1.06
	Home	50	69.02	2.97			
Soledat emocional	Dona	222	10.83	4.25	.534	.594	-0.78, 1.08
	Home	50	10.48	4.07			
Avaluació subjectiva de soledat	Dona	222	17.01	3.85	-.377	.706	-0.96, 1.68
	Home	50	17.25	3.88			

Es va fer un ANOVA unifactorial per analitzar la variabilitat dels símptomes estudiats segons l'edat. Aquesta anàlisi va revelar diferències significatives entre els grups d'edat i la soledat dels participants, $F(3, 271)=3.75$, $p=0.013$, $d_{\text{cohen}}=0.33$, amb una mida de l'efecte petit. Tot i això, per confirmar quina de les comparacions entre els grups d'edat va donar una diferència significativa en termes de simptomatologia, es va realitzar una anàlisi *post hoc* utilitzant una prova de Bonferroni. Els resultats indiquen que les categories més joves i les més adultes són les que mostren diferències estadísticament significatives, això no obstant, les persones més joves i les més grans són les que mostren una soledat més gran en comparació amb els grups d'edats entre els 26 i els 59 anys.

Taula 2. Soledat d'acord amb l'edat i les comparacions *post hoc*

VD	Edat	n	M	DT	F	p	d_{cohen}	Post hoc
Soledat total	18-25	35	70.3	2.95	3.75	.013*	0.33	1-2
	26-45	171	67.7	2.66				1-4
	46-59	51	68.9	2.85				2-1
	<60	15	69.7	2.96				4-1

* $p < .05$ ** $p < .01$. *** $p < .001$

Discussió i conclusions

En les darreres dècades de la nostra era la societat es troba sumida en un canvi demogràfic important que ha generat transformacions estructurals i sistèmiques. Com a conseqüència, la societat va avançant pel que fa a l'edat, fet que pronuncia un envelliment de la població que, a més, està imbuïda en un canvi social i cultural profund. Aquest fenomen ha modificat les formes i els mitjans en què les persones estableixen les relacions entre si.

Aquests dos factors units deriven en el fet que la preocupació per la soledat de la ciutadania (sobretot, a l'edat adulta) sigui una problemàtica social cada vegada més gran. Per això, és vital afrontar aquesta problemàtica per aconseguir un benestar social real i efectiu per a totes les persones, i, especialment, per als sectors més vulnerables. Mitjançant aquest estudi, doncs, s'ha volgut analitzar la percepció de la soledat a la CAB amb l'objectiu d'obtenir una fotografia de la soledat per poder fixar paràmetres d'actuació socioeducatius reals.

Els resultats mostren, d'una banda, que, tot i que el sentiment de soledat es dona en tota la població en general, és més acusat en l'edat adulta. Certament, atès l'increment del nombre de persones grans, ha augmentat el nombre poblacional que a causa de la pèrdua de facultats físiques o psicològiques estan soles i aïllades (a casa o en institucions). Segons l'OMS (2018) i altres estudis (Pinazo i Donio, 2018), aquesta solitud pot empitjorar la situació de desprotecció i/o maltractament.

D'altra banda, els resultats indiquen que les persones d'entre 18 i 25 anys també mostren diferències estadísticament significatives. Aquests resultats van en sintonia amb els resultats d'altres estudis (Pérez i Quiroga-Garza, 2019; Pinto, 2020) que indiquen que les persones més joves també tenen alts índexs de soledat. En un dels estudis europeus més recents s'analitza la

solitud en el context de confinament i distanciament social que ha generat la crisi de la covid-19 (Kaspersky, 2020). Aquest estudi indica que les persones nascudes entre el 1994 i el 2001 han estat les que més soledat han sentit durant la pandèmia. En concret, el 68% de les persones enquestades europees d'aquest grup va admetre haver-se sentit sola durant el període que va durar el confinament.

Entre els factors que podrien explicar els alts índexs de soledat entre la població jove se situen els canvis en les formes i les vies de relacionar-se, canvis en les estructures familiars amb teixits familiars cada vegada més febles, el retard en l'edat d'emancipació, famílies monoparentals i jornades laborals cada cop més extenses. Certament, aquests factors podrien estar incidint en el fet que els infants i la joventut estiguin i se sentin més sols i soles. No obstant això, calen estudis que aportin evidències científiques que possibilitin la creació i la implementació d'accions i projectes d'èxit per mitigar la soledat i les seves conseqüències. En aquest sentit, hem de tenir present que la infància i l'adolescència representen una etapa vital propícia per a la intervenció social que ajudi al desenvolupament emocional dels joves. És especialment important que s'actui amb celeritat i s'atorgui la importància que requereix al benestar emocional, ja que diversos estudis assenyalen que els sentiments de solitud en persones joves poden estar relacionats amb actituds violentes entre la parella i els iguals (García-Martínez, 2012; Muñiz et al., 2015; Cuesta, 2017; Dosil et al., 2020).

En definitiva, els grups poblacionals més joves i els més grans són els que mostren una soledat més gran en comparació amb els grups d'edat entre els 26 i els 59 anys. Atesa la seva incidència i les seves conseqüències, continuar investigant al voltant de la solitud i fomentar el suport social dels grups poblacionals més vulnerables és imprescindible, ja que influeix en el seu benestar i qualitat de vida. A més, després de la crisi de la covid-19 aquesta situació es podria haver agreujat, per la qual cosa considerem necessari aprofundir en l'estudi del sentiment de solitud de la població en general, per les repercussions negatives que podria comportar el fet que s'incrementés. Per això, caldrà, en futures línies de recerca, identificar les causes i explorar múltiples variables que possibilitin analitzar el fenomen de la soledat en general, i especialment en l'adolescència i l'edat adulta, perquè des de l'educació social es puguin dissenyar intervencions i accions socioeducatives que ajudin a fer front a aquest desafiament. Així mateix, davant d'aquesta realitat, els i les professionals de l'educació social s'enfronten a una tasca fonamental per implementar intervencions socioeducatives dirigides a proporcionar i generar un impacte significatiu en el desenvolupament social de les persones.

Les persones nascudes entre el 1994 i el 2001 han estat les que més soledat han sentit durant la pandèmia

Els i les professionals de l'educació social s'enfronten a una tasca fonamental per implementar intervencions socioeducatives dirigides a proporcionar i generar un impacte significatiu en el desenvolupament social de les persones

Itsaso Biota Piñeiro
Universitat del País Basc (UPV/EHU)
itsaso.biota@ehu.eus

Amaia Eiguren Munitis
 Universitat del País Basc (UPV/EHU)
 amaia.eiguren@ehu.eus

Maria Dosil-Santamaria
 Universitat del País Basc (UPV/EHU)
 maria.dosil@ehu.eus

Maitane Picaza Gorrotxategi
 Universitat del País Basc (UPV/EHU)
 maitane.picaza@ehu.eus

Bibliografia

- Bazo, M. T. (1989). Personas ancianas: Salud y soledad. *Reis* 47/89, 193-223.
- Bilbao Bizkaia Kutxa (2019). *BBK Invisible Soledad*.
<https://www.bbk.eus/es/noticias/una-escultura-hiperrealista-ubicada-en-el-centro-debilbao-denuncia-la-soledad-de-las-personas-mayores/>
- Carvajal, G. i Caro, C. (2009). Soledad en la adolescencia: análisis del concepto. *Aquichan*, 9(3), 281-296.
- Cuesta, P. (2017). Violencia escolar y de pareja en la adolescencia. El papel de la soledad. *Revista INFAD de Psicología*, 2(1), 77-84.
- Dahlberg, L. i McKee, K. J. (2014). Correlates of social and emotional loneliness in older people: evidence from an English community study. *Aging and Mental Health* 18(4), 504-514
- Del Barrio, É., Castejón, P., Castiello, M. S., Tortosa, M. Á., Sundström, G. i Malmberg, B. (2010). La soledad de las personas mayores en España y Suecia: contexto y cultura. *Revista Española de Geriatria y Gerontología*, 45(4), 189-195.
- Díez, J. i Morenos, M. (2015). *La soledad en España. Análisis sociológicos económicos y políticos*. Fundación ONCE.
- Dosil, M., Jaureguizar, J., Bernaras, E. & Sbicigo, J. B. (2020). Teen dating violence, sexism, and resilience: a multivariate analysis. *International journal of environmental research and public health*, 17(8), 2652.
- Eurostat, European Statistics (2019). Incremento del Porcentaje de población de 65 años o más entre 2008 y 2018.
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing/es
- Eustat, Instituto Vasco de Estadística (2017). *Proyecciones de población. Análisis de resultados*. Administración de la C.A. de Euskadi.
https://www.eustat.eus/document/Proyecciones_2031_Informe_metodologico_c.pdf

Expósito, F. i Moya, M. (1993). Validación de la UCLA Loneliness Scale en una muestra española. *Dimensiones psicosociales de la educación y de la comunicación*, 355-364.

Gallo, J. i Molina, J. (2015). Factores que inciden en la soledad residencial de las personas mayores que viven solas. *Gerokomos*, 26(1), 3-9.

García-Martínez, R. (2012). *El sentimiento de soledad y los rasgos de personalidad como predictores de conductas antisociales y agresivas en la adolescencia temprana* [Tesis doctoral no publicada]. Universidad de León.

Gené-Badía, J., Comice, P., Belchin, A., Erdozain, M.A., Cáliz, L., Torres, S. i Rodríguez, R. (2019). Perfiles de soledad y aislamiento social en población urbana. *Aten Primaria*, 52(4), 224-232.

Higuera, J. C. B. (2016). La soledad en los mayores. *ARS MEDICA. Revista de Ciencias Médicas*, 32(2), 126-144.

Hirschfeld M. i Lindsey E. (2002). *Community home-based care in resource-limited settings: A framework for action*. WHO.

Iglesias de Ussel, J. (2001). La soledad en las personas mayores: influencias personales, familiares y sociales. Observatorio de personas mayores. *Ministerio de Migraciones y Servicios Sociales*.

<http://www.camfpozoblanco.es/InterPresent1/groups/imsero/documents/binario/5006lasoledad.pdf>

Jürschik, P., Botigué, T., Nuin, C. i Lavedán, A. (2013). Estado de ánimo caracterizado por soledad y tristeza: factores relacionados en personas mayores. *Gerokomos*, 24(1), 14-17.

Kaspersky (2020). *Find your tribe. Staying connected to combat loneliness*. <https://media.kasperskydaily.com/>

Klung G, Lacruz M, Emeny R. et al. (2014). Aging without depression: a cross sectional study. *Psychodyn Psychiatry*, 42(1), 5-22.

Liu, B. S. i Rook, K.S. (2013). Emotional and social loneliness in later life: associations with positive versus negative social exchanges. *Journal of Social and Personal Relationships*, 30(6), 813-832.

López J. i Díaz, C. (2018). El sentimiento de soledad en la vejez. *Revista Internacional de Sociología RIS*, 76(1).

Manga, D., Morán, C., Abella, V. i Barrio, S. (2007). La violencia escolar a través de la soledad autoinformada en la adolescencia temprana. *Dins: J. J. Gázquez, Pérez, M. C., Cangas, A. J. i N. Yuste (Comp.). Situación actual y características de la violencia escolar* (p. 291-298). Grupo Editorial Universitario.

Muñiz, M., Cuesta, P., Monreal, M. C. y Povedano, A. (2015). Violencia de pareja online y offline en la adolescencia: el rol de la soledad y del género. *Revista sobre la infancia y la adolescencia*, 9, 85-97.

Nacions Unides (1948). La Declaració Universal dels Drets Humans. <https://www.un.org/es/universal-declaration-human-rights/>

Nicolaisen, M. i Thorsden, K. (2014). Who are lonely? Loneliness in different age groups (18-81 years old), using two measures of loneliness. *International Journal of Aging and Human Development*, 78(3), 229-257.

Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory*. McGraw Hill.

- Nunnally, J. C. i Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric Theory* (3rd Ed.). McGraw Hill.
- Organització Mundial de la Salut (1946). *Conferencia Sanitaria Internacional*. Official Records of the World Health Organization, 2, 100.
- Organización Mundial de la Salud (2018). Maltrato de las personas mayores <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs357/es/>
- Pérez, M. i Quiroga-Garza, A. (2019). Uso compulsivo de sitios de redes sociales, sensación de soledad y comparación social en jóvenes. *Redes. Revista hispana para el análisis de redes sociales*, 30(1), 68-78.
- Pinazo, S. i Sánchez, M. (2005). Gerontología: actualización, innovación y propuestas. Pearson Educación.
- Pinazo, S. i Donio, M. (2018). *La soledad de las personas mayores. Conceptualización, valoración e intervención*. Estudios de la Fundación Pilares para la autonomía personal, 5.
- Pinto, M. R. (2020). La soledad en España desde el punto de vista sociológico. *Labor hospitalaria: organización y pastoral de la salud*, (326), 29-37.
- Quintero, Á., Villamil, M. M., Henao, E., Cardona, J. L. (2018). Diferencias en el sentimiento de soledad entre adultos institucionalizados y no institucionalizados. *Salud de los adultos Rev. Fac. Nac. Salud Pública*, 36(2):49-57.
- Rodríguez, E. i Castro, C. (2019). Soledad y aislamiento, barreras y condicionamientos en el ámbito de las personas mayores en España. *International Welfare Policies and Social Work Journal*, 12, 127-154.
- Russell, D., Peplau, L. A. i Ferguson, M. (1978). Developing a measure of loneliness. *Journal of Personality Assessment*, 42(3), 290-294.
- Russell, D. W. (1996). UCLA Loneliness Scale (Version 3): Reliability, validity, and factor structure. *Journal of personality assessment*, 66(1), 20-40.
- Tapia, M. L., Fiorentino, M. T. i Correché, M. S. (2003). Soledad y tendencia al aislamiento en estudiantes adolescentes. Su relación con el autoconcepto. *Fundamentos en humanidades*, 4(7-8), 163-172.
- Townsend, P. (1955). The family life of old people: an investigation in east London. *The Sociological Review*, 3(2), 175-195.
- Victor, C., Scambler, S., Bond, J. i Bowling, A. (2000). Being alone in later life: loneliness, social isolation and living alone. *Reviews in Clinical Gerontology*, 10, 407-417.
- Yanguas, J., Cilveti, A., Hernández, S., Roig, S. i Segura, C. (2018). El reto de la soledad en la vejez. *Zerbitzuan*, 66, 61-75.